

Klíčová slova

1. Geopolitické problémy

Geopolitika – politická aktivita států či jiných aktérů, jež má za následek změny v politickém uspořádání regionů, států či světa (mocenské uspořádání světa, mocenský systém).

Geopolitická moc – síla státu daná např. jeho velikostí či bohatstvím, ale také schopností svou sílu demonstrovat a uplatňovat.

Geopolitická velmoc – stát s výraznou geopolitickou mocí, který svým jednáním ovlivňuje ostatní státy v rámci širšího regionu, případně pak i světově (tzv. hegemon).

Hegemon – stát se silnou geopolitickou mocí, který "vládne" ostatním (unipolární mocenský systém). Pokud je světových hegemonů dva či více, hovoříme o systému bipolárním či uni-multipolárním.

Ideologie – myšlenkový základ, o který se stát opírá; podle něj jedná a jím své jednání ospravedlňuje.

Geostrategická poloha – místa průniku mocenských a ekonomických zájmů geopolitických velmocí. Speciálním případem jsou tzv. *choke points*, tedy dopravně frekventované průlivy a průplavy, které jsou ze své geografické povahy snadno kontrolovatelné a zároveň nezbytné pro globální obchod.

2. Evropská integrace

Evropská integrace – neustálý proces přibližování evropských národů (politicky, ekonomicky, sociálně i kulturně). V rámci EU a jejím blízkém okolí zakládají státy společné instituce a přenášejí na ně část svých pravomocí.

Integrovanost – míra zapojení se států do integračních procesů.

Jádro evropské integrace – území zakládajících členů EU (Německo, Francie, Belgie, Nizozemsko, Lucembursko a Itálie). Zde se ve velké míře koncentrují významné evropské instituce.

Partnerské státy EU – státy, které nejsou členy, ale přesto se (více či méně) zapojují do procesů integrace. Jsou jimi např. země kandidátské, členové Evropského sdružení volného obchodu (ESVO), státy Evropské politiky sousedství (ENP), ad.

3. Mezinárodní integrace

Mezinárodní integrace – širší pojem zahrnující: 1) rostoucí význam mezinárodní politiky, výrobních sítí, obchodu, komunikace a dopravy globalizací světa a 2) růst významu mezinárodních norem, organizací a úmluv.

Globalizace – propojování světa. Globalizace není novým fenoménem, naopak provází lidstvo prakticky už od jeho počátků. Mluvíme ale o několika obdobích její intenzifikace.

Poslední zintenzivnění globalizace zapříčiněné zjednodušením a zlevněním komunikace a dopravy začalo v 60. letech 20. století a pokračuje dodnes.

Mezinárodní organizace – dlouhodobě existující instituce, které jsou založeny na formální smlouvě, mají určitou byrokratickou strukturu a jsou zaměřeny na určitou specifickou oblast mezinárodních vztahů.

4. Ohniska napětí

Válka (ozbrojený konflikt) – organizované násilí s cílem dosažení politických, ekonomických či ideologických cílů, a jehož jedním z účastníků je státní moc (stát); také zjednodušeně pokračování politiky jinými prostředky.

Nacionalismus – 1) politický nástroj využívající mobilizaci národa pro dosažení politických cílů; 2) ideologie, která podporuje sounáležitost mezi jedincem, národem a územím. V extrémních případech předpokládá, že právě pouze jedinci jednoho národa mají výlučné právo na využívání daného území (státu).

De facto stát – politická jednotka s vlastním územím, obyvatelstvem a vládou, která se odtrhla od jiného státu a vyhlásila nezávislost. Tu však neuznává původní stát, ani většina států mezinárodního společenství.

Zhroucený stát – nezávislý stát, který zcela ztratil či disponuje nízkou mírou schopností vykonávat své základní funkce – není schopen vládnout, udržovat sociální a ekonomickou infrastrukturu či ovládat celé území státu.

5. Migrace

Migrace – stěhování lidí z jednoho místa na druhé za účelem delšího pobytu (v rámci jednoho státu či mezi státy).

Migrant – osoba, která migruje.

Imigrant – osoba, která se přistěhovala do daného státu.

Emigrant – osoba, která se z daného státu odstěhovala.

Uprchlík – osoba, která utíká za účelem ochrany zdraví a života svého či své rodiny, obvykle z důvodu války, diskriminace, přírodní katastrofy.

Azyl – právní ochrana, kterou stát poskytne uprchlíkovi na základě žádosti (před tímto rozhodnutím je uprchlík žadatelem o azyl, v případě kladného rozhodnutí se stává azylantem/držitelem azylu), uděluje se lidem, kterým v zemi původu hrozí nebezpečí či dokonce smrt v důsledku válečných konfliktů, na základě diskriminace kvůli etnicitě, náboženství, politickým názorům, sexuální orientaci, každá žádost se vyhodnocuje individuálně.

Doplňková ochrana – ochrana udělená ze strany státu těm cizincům, kterým není uznán nárok na azyl, ale je stále obava, že jim v zemi původu hrozí nebezpečí, narozdíl od azylu je udělována na kratší období (obvykle rok).

Migrační saldo – rozdíl počtu imigrantů a emigrantů, kladné migrační saldo znamená převládající imigraci, záporné značí převládající emigraci.

Hrubá míra migračního salda – migrační saldo na 1 000 obyvatel (bere tedy v úvahu populační velikost státu/regionu).

Remittance – peníze či zboží, které migranti posílají domů – nejčastěji svým rodinám, ale také církvím, školám a dalším organizacím.

Občanství – právní svazek osoby a státu, z kterého vyplývají práva a povinnosti pro danou osobu, občanství nejčastěji získáme při narození, migranti o něj ale po nějaké době pobytu v novém státě mohou také požádat – podmínky k získání jsou upraveny zákony daného státu, většinou zahrnují určitou délku pobytu, ekonomickou soběstačnost, znalost jazyka a trestní bezúhonnost.

Povolení k pobytu – při delším pobytu v zemi, kde daná osoba nemá občanství, je zpravidla potřeba povolení k pobytu – jeho konkrétní druhy a podmínky k získání upravují zákony příslušného státu.

Třetí země – v kontextu Evropské unie znamenají třetí země takové země, které nejsou členy EU, pro občany třetích zemí je komplikovanější do zemí EU přicestovat a získat zde povolení k pobyt než pro občany zemí EU.

6. Nerovnoměrný ekonomický a sociální rozvoj

Jádro – regiony s nejvyspělejšími ekonomikami, nejvyššími příjmy obyvatel, nejsilnějšími ekonomickými aktéry a s nejsilnější politickou pozicí. Mohou ekonomicky i politicky ovládat rozsáhlejší území periferních regionů. Jádrové oblasti jsou rozlohou menší, ale ekonomicky i politicky silnější než periferie a semiperiferie.

Semiperiferie – přechodná oblast, která může být vnitřně velmi heterogenní (část se blíží jádru, část periferii).

Periferie – regiony s nejméně vyspělými ekonomikami, nejnižšími příjmy obyvatel, nejslabšími ekonomickými aktéry a s nejslabší politickou pozicí. Periferie může ekonomicky prosperovat, zpravidla je však podřízena ekonomickému a politickému rozhodování jádra (např. může jít o rozhodování centrály nadnárodní korporace, které jsou zpravidla v jádře, o budoucnosti závodu s nižší přidanou hodnotou, tzv. montovny, nacházející se v periferii).

Nerovnost – vyjadřuje rozdíly převážně v ekonomických ukazatelích mezi státy, regiony nebo jednotlivci, které jsou z ideového/morálního hlediska hodnoceny jako negativní (bez tohoto hodnocení mluvíme spíše o nerovnoměrnosti). Termín však zahrnuje také důsledky takových rozdílů, které se promítají do odlišné úrovně moci na různých úrovních rozhodování (např. evropské státy mají větší globální moc než africké státy).

Konvergence/divergence – snižování/zvyšování rozdílů ve vymezené skupině států či regionů (můžeme například sledovat, zda dochází ke konvergenci států EU nebo regionů Česka).

7. Lidská práva

Základní lidská práva a svobody – základní nezcizitelná práva každého člověka založena na jeho důstojnosti (právo na život, soukromí, svoboda pohybu, slova, právo na spravedlivý soudní proces atd.).

Politická práva – právo aktivní a pasivní účasti na politickém procesu.

Občanské svobody – další lidská práva mimo svobod politických (svoboda projevu, ekonomické svobody).

Liberální demokracie – demokratický režim aktivně podporující politická práva a občanské svobody, otevřenou občanskou společností a jejich další rozvoj.

Neliberální (iliberální) demokracie – formálně demokratický režim vůči některým občanským právům a občanské společnosti se vymezující, někdy směřující k hybridním formám vlády mezi demokracií a autoritářstvím.

Pseudodemokracie, hybridní režim – formy vlády na pomezí mezi demokracií a autoritářským, diktátorským režimem, kdy postupně demokratické instituce fungují pouze čistě formálně, ale opozice fakticky nemá možnost se demokraticky chopit vlády.

Represivní režim – režim potlačující svobody, využívající mocenský aparát založený na násilných donucovacích prostředcích, přísné tresty atd.

Volební demokracie – forma vlády odpovídající reprezentativní (zastupitelské) demokracii, kde lid vykonává politickou moc nepřímo pomocí svých volených zástupců, přičemž je v praxi zachována taková míra dodržování politických práv, že občané mohou svou vládu ve (v zásadě svobodných) volbách skutečně změnit. To vyžaduje dodržet mnoho dalších faktorů – např. svobodu tisku, internetu atd. aby občané měli přísun informací nezávislých na vládní propagandě a mohli se rozhodovat skutečně svobodně.

Univerzalizmus – směr prosazující některé hodnoty (např. lidská práva) jako univerzálně platné bez ohledu na kulturní kontext.

Kulturní relativismus – směr hájící relativní pojetí hodnot (např. lidských práv), kdy každá kultura má právo je definovat vlastním způsobem, opak univerzalizmu.

Postkomunistické země – země bývalého východního bloku (ale i v jistém období nezávislejší Jugoslávie či Albánie), které za tzv. studené války cca v letech 1948–1990 prošly obdobím tzv. socialismu, diktatury komunistické či jinak nazvané marxisticko-leninistické strany.

Autoritářský režim – režim tzv. pevné ruky se silným vůdcem vládnoucím do jisté míry diktátorsky, potlačujícím politická práva a často i občanské svobody.

Totalitářský režim – režim snažící se získat úplnou kontrolu nad politickým, veřejným a často i soukromým životem dané země (v médiích se často používá označení „totalitní“, který však někteří odborníci považují za nepřesné, jelikož v praxi žádný režim, dokonce zřejmě ani Severní Korea, i přes svou snahu, nedosáhl skutečně stoprocentní totální kontroly nad veškerými činnostmi všech obyvatel).

8. Politické rozhodování

Governance – teoretický koncept popisující změny ve vládnutí a politickém rozhodování, v principu jde o zapojení dalších aktérů (občané, neziskový sektor, firmy apod.) do politického rozhodování.

Finanční decentralizace – posílení finanční nezávislosti samospráv (obcí a krajů).

Funkční decentralizace – dána zákonem, jedná se o přesun vybraných kompetencí (výkonu veřejné správy) z vyšší administrativní úrovně (např. z úrovně ministerstev) na nižší jednotky – kraje a obce.

Zastupitelská demokracie – demokratická forma vlády, ve které občané ve volbách volí své politické zástupce, kteří následně tvoří a realizují danou politiku (např. navrhují a schvalují zákony).

Přímá demokracie – demokratická forma vlády, kdy je vůle lidu přímo přenášena do procesu politického rozhodování, v praxi se to projevuje např. častějším využíváním referend, kdy občané přímo rozhodují o vybraných politikách.

Rozpočtové určení daní – vyplývá ze zákona č. 243/2000 Sb., určuje způsoby přerozdělení financí z vybraných celostátně vybíraných daní mezi příslušné příjemce, kterými jsou např. obce a kraje, jedná se klíčový nástroj financování samospráv (obcí) v Česku.

Místní referenda – referendum (místní lidové hlasování) o záležitostech v samostatné působnosti obce, jeden z nástrojů přímé demokracie.

Participativní formy vládnutí – různé způsoby zapojení dalších aktérů (občanů, organizací občanské společnosti, soukromého a neziskového sektoru) do politického rozhodování, příkladem může být využívání participativních rozpočtů, kdy je část obecního rozpočtu vyhrazena na projekty navržené a následně schvalované občany.